G. Ivănescu despre B.P. Hasdeu. Pagini inedite

Luminiţa BOTOŞINEANU, Daniela BUTNARU*

Key-words: *G. Ivănescu, B.P. Hasdeu, the history of philology, manuscript*

După cum aflăm din unul dintre manuscrisele arhivate la Biblioteca Filialei din Iaşi a Academiei Române, G. Ivănescu, spirit enciclopedic, a avut în vedere, între alte proiecte grandioase, realizarea unei sinteze a principalelor momente din istoria filologiei româneşti, concepută în cel puţin două volume. Textul despre care vorbim, arhivat în fondul „G. Ivănescu", la ms. 52, vol. 7, reprezintă o micromonografie Bogdan Petriceicu Hasdeu, care, prin aluziile foarte transparente la o astfel de sinteză şi prin conexiunile numeroase cu alte secţiuni ale acesteia – consacrate, de pildă, lui Odobescu sau lui Maiorescu –, se dovedeşte a fi un capitol din proiectata lucrare, dedicat activităţii lui Hasdeu de până la 1870. Aici, Ivănescu îşi propune să studieze

> numai acea perioadă a activităţii sale literare şi în general culturale, în care dependenţa sa de mişcarea literară şi culturală de la 1840 chiar 1830 încoace este evidentă, cu toate lucrurile noi pe care le aduce. Până la 1870, el este în aceeaşi măsură scriitor şi istoric, iar ca scriitor a scris [...] în toate genurile literare: poezia lirică, nuvela şi romanul şi drama istorică (f. 1'r).

Activitatea de după 1870, când „el [= Hasdeu] îşi face mai ales reputaţia de filolog sau lingvist, fiind primul nostru mare filolog şi unul din cel [sic!] mai mari ai noştri şi din lume" (*ibidem*), ar urma să fie analizată, după cum precizează autorul, în al doilea volum al lucrării.

Manuscrisul prezintă 7 file: o pagină redactată la 11.5.1953, cuprinzând bibliografia şi o prezentare condensată a conţinutului capitolului (pe care în trimiteri o citãm cu 1r), o secţiune mai compactă, care pare a fi nucleul capitolului despre Hasdeu, datată 12.3.1953 şi desfăşurată pe 4 file (numerotate de noi de la 1' la 4', r şi v) şi, în fine, o completare, nedatată, pe două file (1''r şi 2''r). În ciuda densităţii informaţiei pe care o vehiculează, textul este mai curând un bruion, prezentând lacune privind trimiterile bibliografice la pagini şi caracterizându-se printr-un stil marcat de elemente ale oralităţii şi de conştiinţa că redactarea este una provizorie: repetiţii, reveniri, corectări, paranteze cuprinzând mementouri de tipul „să caut texte", „să cercetez", semne de întrebare (la ani, pagini, chiar la exprimări) indicând nevoia de revizuire, inserţii cu nuanţă dubitativă de tipul „cred", „poate" etc.

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi, România.

BDD-A1122 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:04:21 UTC)

Bibliografia consemnează titlurile importante consultate, cu unele trimiteri la pagini încă necompletate: *Istoria limbii române* a lui A. Philippide, *Istoria literaturii româneşti din secolul XIX* (vol. III) şi *Istoria literaturii române contemporane* (vol. I) ale lui N. Iorga, *Începuturile literare ale lui B.P. Hasdeu* a Eufrosinei Dvoicenco, vol. I al *Operelor* lui Hasdeu, *Istoria literaturii române* a lui G. Călinescu, *Istoria literaturii române* (vol. I) a lui Şerban Cioculescu, Vladimir Streinu şi Tudor Vianu, apoi un articol, cu titlu neprecizat, semnat de Sanda Diaconescu şi publicat în „Contemporanul" din 1948 şi *Contribuţii la istoria literaturii româneşti din veacul al XIX-lea* a lui Liviu Marian. Caracterul nedefinitiv al textului transpare şi din faptul că o lucrare din care se citează – sau la care se trimite – masiv, şi anume *Românismul. Catehismul unei noi spiritualităţi* (apărută în 1936) a lui Rădulescu-Motru, nu figurează în Bibliografie. De remarcat că, în maniera magistrului său A. Philippide, Ivănescu face judecăţi de valoare cu privire la unele titluri din Bibliografie: „Informaţii noi", „Foarte preţios", „Primul articol e interesant".

*

Hasdeu, consideră Ivănescu, „face şi el parte [s-ar deduce că alături de Odobescu, pomenit în continuare] din categoria spiritelor universale de la români, din veacul trecut" (f. 1r), atât ca literat, cât şi ca om de ştiinţă (istoric şi filolog), motiv solid pentru a i se consacra un prim capitol din proiectata lucrare sus-menţionată.

Contactul cu specialiştii culegători de folclor şi preţuirea trecutului românilor, la care se adaugă influenţa culturii ruse, l-au făcut pe Hasdeu, ca şi pe Odobescu, să reacţioneze la teoriile lui Maiorescu şi, „cum era şi cea mai proeminentă personalitate culturală din Bucureşti, [tot] împreună cu Odobescu, nu va fi deci de mirare că tineretul cu aspiraţii literare şi culturale se va grupa în jurul lui" (f. 1'r). Aceste idei noi, mai mult decât exclusiv antimaioresciene, vor fi promovate în ziarul „Traian", tribună de la care Hasdeu milita pentru respectarea Constituţiei, pentru moralitate, pentru independenţă, pentru depăşirea etapei imitaţiilor în literatură, aspirând spre originalitate. Hasdeu şi grupul de tineri care s-a coagulat în jurul lui afirmau în paginile publicaţiei „Traian" şi idei politice, precum respingerea guvernării lui Carol I şi a occidentalizării societăţii româneşti, în contrapondere cu nevoia de a reînvia vechile instituţii (cf. *ibidem*), din convingerea că poporul român are o misiune unică. Totuşi, această vocaţie excepţională rămâne, în opinia lui Rădulescu-Motru, citat în continuare de Ivănescu, neîndeajuns susţinută faptic şi insuficient explicitată: în anii 1870–1871, ideile lui B.P. Hasdeu (preşedinte al societăţii Românismul) şi ale colaboratorilor acestuia (N.V. Scurtescu, T.P. Rădulescu, G.Dem. Teodorescu, Gr.C. Tocilescu şi Const. D. Vuici) îşi vor găsi o nouă tribună în „Foaia Societăţii Românismul", unde

> [...] „laudă pe întrecute geniul poporului şi faptele lui istorice; au o admiraţie nesfârşită pentru poeziile [lui] populare, pentru limba şi zestrea intelectuală a românului, dar cu toată lauda şi admiraţia, ei nu ajung totuşi să afirme destinul şi unicitatea naţiunii române. B.P. Hasdeu, cel mai îndrăzneţ dintre dânşii, se mulţumeşte să scrie că varietatea naţionalităţilor constituie umanitatea" (f. 1v–2r).

BDD-A1122 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:04:21 UTC)

Citatele selectate de Ivănescu din Motru ilustrează tradiţionalismul de tip naţionalist al redactorilor „Foii": de exemplu, despre Tudor P. Rădulescu aflăm că îndemna la studierea trecutului poporului român, unde

> [...] „ni se dezvăluiesc secularele mijloace prin care s-a susţinut şi a rămas neatinsă naţionalitatea română până astăzi; misterioasele cauze de străbunii noştri apăreau atât de giganţi în faţa lumii, pe când strănepoţii lor astăzi – cu durere o spunem – sânt priviţi numai ca nişte pitici. Să ne aprofundăm dar bine trecutul – *cum am fost* – dacă vrem a cunoaşte mijloacele prin care să putem ajunge *cum trebuie să fim*" (f. 2'r).

Tot astfel, din discursul lui Hasdeu, rostit la 1870, când era ales preşedinte al societăţii Românismul, răzbat, dintre hiperbole şi comparaţii, accente etnocentriste:

> [...] „Sămânţa, din care se desfăşură acel brad al Carpaţilor, care mi se pare ca un munte înfipt în alt munte, e mănuntă şi este uriaşă totodată, căci arborul întreg se coprinde deja într-însa. Leul este leu, chiar când se naşte. Astfel e şi Românismul" (*ibidem*).

În opinia lui Ivănescu, discursul etnocentric al grupării de la Românismul este legitimat de bună-credinţă, dublată de criteriul valoric:

> Credem că aceşti oameni socoteau creaţiile poporului român în trecut printre cele mai valoroase ale omenirii şi voiau să fim din nou astfel. Într-un fel aveau dreptate: poezia noastră populară, pe care ei începuse a o aduna [...] este cum se recunoaşte acum, cea mai valoroasă din a tuturor popoarelor occidentale, şi tot aşa de valoroasă ca şi cea a sârbilor (*ibidem*).

Observaţiei lui Motru privitoare la originea acestor idei ale lui Hasdeu în romantismul rusesc Ivănescu îi adaugă convingerea – tributară sistemului stalinist în forma sa ideologică (să nu uităm că textul este elaborat în 1953) – cu privire la rolul capital jucat în configurarea viziunii hasdeene de „influenţa revoluţionarilor democraţi ruşi, ca Belinschi, Cernîşevschi şi Dobroliubov, care ei înşişi plecau şi de la Puşkin" (f. 2'v). Este, desigur, o exagerare, atenuată însă de subtilitatea concluziei lui Ivănescu, cu reflexe în corecta aşezare a concepţiei lui Hasdfeu şi a grupului de la Românismul – contrar opiniei iniţiale exprimate de Iorga – la

> originea doctrinei sămănătoriste şi în general naţionaliste, dar şi [la] originea curentelor mai noi, ca cel de la Gândirea, în special gândirea lui Blaga, şi chiar [la] originea gândirii lui Motru după 1932 (*ibidem*).

Iorga însuşi, observă lingvistul ieşean, iese la un moment dat de sub influenţa doctrinei maioresciene şi devine „un continuator al ideilor lui Hasdeu", adoptând „chiar formula sa, supt care se ascunde de fapt un ţărănism" (*ibidem*).

Efervescenţa intelectuală a lui Hasdeu, apreciată de Ivănescu în termeni elogioşi („personalitatea cea mai dinamică, cea mai vie, cea mai plină de energie, cea mai capabilă de o muncă grea şi continuă în domeniul ştiinţei şi în acela politic, literar, ziaristic", *ibidem*), se reflectă în preocupările sale extrem de variate: publicistică (a iniţiat, alături de „Traian", şi revista „Columna lui Traian" şi a colaborat şi la alte publicaţii), istorie, lingvistică, literatură, traduceri, el ajungând să impună direcţia Şcolii literare bucureştene. Astfel, în opinia savantului ieşean, în ciuda anumitor erori identificabile în opera sa, Hasdeu trebuie recunoscut ca fiind

BDD-A1122 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:04:21 UTC)

„cel mai mare învăţat al ţării noastre” (f. 3’ r), iar faptul că „unii junimişti ca Philippide au admis că începuturile lingvistice cu adevărat ştiinţifice la noi în ţară se datoresc lui Lambrior, nu lui Hasdeu” (poziţie susţinută la Iaşi până târziu, de elevi de-ai lui Philippide) „e desigur o nedreptate” (*ibidem* notă).

În ciuda bine-cunoscutei contradicţii dintre Hasdeu şi Maiorescu, lingvistul ieşean remarcă faptul că ambii erau „continuatorii generaţiei critice de la 1840, unii mai mult ţinând de Russo, Kogălniceanu, Negruzzi şi Alecsandri, alţii mai mult de Bălcescu şi Bolintineanu” (*ibidem*), dar, oricum, susţinând importanţa graiului poporului, a limbii şi literaturii vechi şi promovând, împotriva curentului latinist, o ortografie fonetică.

După 1871, observă Ivănescu, Hasdeu se axează pe studii de lingvistică românească şi indo-europeană, fără să abandoneze studiul istoriei, chiar planificând o *Istorie critică a românilor* în douăsprezece volume, din care a apărut doar

> primul volum, în care se ocupă cu originile poporului român, deci tot cu acea parte a istoriei naţionale pentru care era nevoie de mai multă lingvistică şi cu care s-au ocupat şi mai târziu lingviştii (f. 4’).

Prin activitatea sa remarcabilă de lingvist şi filolog, Hasdeu îi apare ca fiind

> nu numai creatorul lingvisticii recente la noi (pe care, cu criteriile noi, din Apus, o începuse la noi şi Cihac), dar şi al istoriei literare vechi şi folklorice şi intemeietorul lingvisticii indoeuropene şi teoriei limbii la noi (f. 4’r),

precum şi „creatorul slavisticii la noi” (*ibidem*), statut pe care l-a obţinut prin evidenţierea influenţei slave asupra limbii române şi prin temperarea latinismului extrem în istoria şi filologia românească. Tot Hasdeu „este primul învăţat român care răspunde la afirmaţiile lui Roesler”, încercând să demonstreze că „românii s-au născut şi la sud, şi la nord de Dunăre” (f. 4’r).

Cele două pagini nedatate din manuscrisul Bogdan Petriceicu Hasdeu conţin o trecere în revistă a prezenţei pe scena vieţii ştiinţifice şi culturale româneşti a personalităţii studiate şi, în replică, a celeilalte figuri reprezentative a culturii româneşti a epocii, Titu Maiorescu. Remarcând că publicaţia „Traian” apărea ca o reacţie la ideile promovate în „Convorbiri”, Ivănescu îl califică pe Hasdeu drept un „optimist”, mânat de convingerea că poporul român este capabil de originalitate şi de mari realizări, în opoziţie cu Maiorescu, un „sceptic” prin excelenţă (f. 1’’r). Judecat greşit de unii contemporani ai lui Ivănescu inclusiv din cauza rădăcinilor sale aristocrate, Hasdeu,

> de fapt, [...] era un scriitor progresist, cu o ideologie progresistă, mai justă decât aceea a lui Maiorescu. Contemporanii au simţit-o şi mulţi s-au grupat în jurul lui (f. 2’’r).

Atât Hasdeu, cât şi Maiorescu au fost puternic influenţaţi de cultura germană – iar Hasdeu şi de cea rusă –, imprimând vieţii culturale şi ştiinţifice a vremii, prin ideologiile lor, marca celor două culturi, aşa cum s-a întâmplat şi în cazul „moldovenilor de la 1840” şi, într-o măsură chiar mai mare, apreciază Ivănescu, la jumătatea secolului al XX-lea. Apoi,

> faptul că Hasdeu vine din lumea slavă a avut ca urmare că el este întemeietorul slavisticii în România, o disciplină care era atât de utilă pentru studiile istorice şi

BDD-A1122 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:04:21 UTC)

filologice româneşti, stăpânite până atunci numai de latinism şi de «românismul» şcolii moldoveneşti şi munteneşti de la 1848. Cum se vede, în epoca aceasta, ideologia nouă este creaţia românilor care au avut ocazia să studieze în Germania şi Rusia (f. 2''r).

Punând în lumină, în perspectivă evolutivă şi comparată, anumite aspecte ale vieţii culturale româneşti din secolul al XIX-lea, manuscrisul ivănescian care poartă numele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu reprezintă o sinteză eficientă şi corectă (cu puţine – şi uşor evitabile pentru un cititor abil – asperităţi cadrate ideologic) a informaţiilor esenţiale din activitatea şi doctrina acestei personalităţi a culturii noastre.

G. Ivănescu on B.P. Hasdeu. Unpublished Pages

Summarizing important information from Hasdeu's work and ideology, Ivănescu's manuscript, bearing the name of this nineteenth century personality, highlights in a correct manner certain aspects of the Romanian cultural life of the time, from an evolutionary and comparative perspective.

The few pages of the manuscript are preserved in the archives of the Library of the Romanian Academy, Iaşi subsidiary, the „G. Ivănescu" Fund at ms. 52, vol 7. Accompanied by a bibliography, they are dedicated to Bogdan Petriceicu Hasdeu' work until 1870, included by Ivănescu in the „category of Romanian universal spirit" due to his rich activity in the fields of literature (he wrote poetry, short stories, novel, historical drama), culture, linguistics, folklore, but also as advisor and head of literary school. Influenced by the Russian and German culture, B.P. Hasdeu was a „dynamic personality" that would mark the literary and cultural life of Bucharest, advocating original literature, the importance of Romanian history and the promotion of the Romanian people's creations.

BDD-A1122 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:04:21 UTC)